

Bölüm 10.

Sürgünlük Edebiyatı Bağlamında Bir Sürgün, Şakir Bilgin ve “Sürgündeki Yabancı” Romanı

Nesîme Ceyhan Akça

Giriş

Sürgünlük durumu, insanın dünyadaki yaşam mücadelesinin bir parçası olmaya devam ediyor. Bireyin yahut toplumun köklerinden, yerinden yurdundan edilmesi, vatansız kalması ve çoğu kez esas mekânına bir daha dönememesi insan ruhunda kırılmalara yol açacak travmatik vakalar arasında sayılır. İnsanlık tarihi Adem'in cennetten sürülmesi ardından bu manzara ile milyonlarca kez karşılaşmıştır. Kutsal metinlerin, destanların haber verdiği büyük sürgünler arasında Yahudilerin Babil sürgünü, Uygurların destanlarına ad olan (Göç Destanı) büyük göçü anılabilir. Milattan sonra Orta Doğu'dan çıkarılan, 20.yy.da Avrupa'dan sürülen Yahudiler, Afrika'dan kölelik hezeyanıyla Avrupa ve Amerika'ya zorla taşınan siyahiler, Kırım'dan Kafkasya'dan Balkanlar'dan çıkarılan Türkler, sürgün acısını en iyi bilen Yahudiler eliyle Filistin'den sürülen Araplar, hafızamızı zorlamadan çıkarabileceğimiz birkaç örnek olaydır.

Edebiyat, yazılı ve sözlü ürünleriyle sürgünlük durumuna dair muhafaza edici, kaydedici ve acıyı paylaşmak suretiyle ruhları onarıcı görevini yerine getirmiştir ve getirecektir. Sürgün sanatçı, kendini yeniden inşa etmek, onarmak ve bir bütün halinde yaşamda yer almak için kalemine sarılır. Bu sebeple, öğrenilmiş bir sürgün anlatısını yazan sanatçının eseri ile, sürgünü yaşamış bir sanatçının ortaya koyduğu eseri aynı şekilde değerlendirilemez. İlkinde eserdeki tematik ağlar üzerinde tahlile yönelik çalışmalar yapmak daha uygunken, ikincisinde yazar merkezli, yazarın sürgün kimliğinden doğan değerlendirmeler daha uygun düşer.

Biz bu çalışmamızda 1980'lerde İhtilâl sonrası Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmış bir yazar olan Şakir Bilgin'in yazar anlatıcı kimliğiyle kaleme aldığı “Sürgündeki Yabancı” adlı romanına romandaki “sürgün kimliği”nin evrensel izdüşümlerini yakalamaya çalışacağız. Bir kısmı sürgün edebiyatı ile ilgili çalışmalardan hareketle şekillenen, bir kısmı ise bu çalışma ile netleşen “sürgün kimlik”in belirgin özelliklerinden “yersiz yurtsuzluk”, “yabancılaşma/yabancılaşma”, “kendine yönelen suçluluk”, “sınır saplantısı”, “kimliğe preslenmiş özlem”, “nostaljiye sığınma ya da yaratıcı aşkınlık”, “hayalkırıklığı”, “dil/zaman/mekân bağı”, “ulus aşırılılaşma ya da kültürel benlik” ve gibi kavramlar, bu çalışmamızın çerçevesini oluşturmaktadır. Burada Gilles Deleuze, Sophia McClennen ve Edward Said'in göç ve sürgünlük üzerinden gerçekleştirdikleri kavramsallaştırmalardan faydalanılacak, Demet Karabulut'un Refik Halid'in sürgünlük mahsulü eserleri üzerinde yaptığı yüksek lisans çalışmasına dikkat çekilecektir.

Romanın Olay Örgüsü

Romanın kahramanı Kemal Tekin, bir müddettir Almanya'nın Düsseldorf kentinde siyasi sığınmacı olarak kabulünü beklemektedir. (Kemâl Tekin, kahramanın Almanya'daki adıdır, esas ismi Ahmet'tir. Kemâl, İsviçre'ye ise Ali Gökdemir adıyla başvuru yapacaktır.)

Kemal, Türkiye’de sol fraksiyon içerisinde bulunmuş, tutuklanmak üzere arandığını öğrenince ihtilâlin ağır şartlarından, hapis ve işkencelerden çekinerek ailesini ve ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır.

Kemal, Almanya’daki siyasi sığınmacı diğer Türklerle bir dernekte görüşmekte, Almanya’nın çeşitli yerlerinde Türkiye’deki darbe üzerine duyarlılık oluşturmaya çalışmaktadır.

Kemâl, Sabine Neuman, isimli bir genç kızla aşk yaşamaktadır ve henüz 18 yaşını doldurmamış bu kız, Kemal’in çocuğuna hamiledir.

Sabine’nin ailesi, bilhassa annesi ve erkek kardeşi bu beraberliğe şiddetle karşı çıkmaktadır.

Yaş sorunu sebebiyle resmi olarak evlenemeyen çift, ciddi bir karar arefesindedir. Evlenebilmiş olsalar Kemal’in Almanya’da sürekli kalabilmesi de mümkün olacaktır.

Kemal’in ablası da on beş yıldır Düseldorf’da yaşamaktadır; ancak erkek kardeşinin durumuna duyarsızdır. Bilhassa Sabine ile yaşanan sıkıntılarda kardeşini destekleyecek bir tavır takınmaması olayların çıkmaza sürüklenmesine sebep olur.

Sabine’nin doğumunda Kemal, hastane yönetimi ve Sabine’nin annesi aracılığıyla sevgilisi ve doğan çocuğuna yaklaştırılmaz. Kemal’e çocuğunun doğumda öldüğü, ve Sabine’nin Kemal’i görmek istemediği söylenir.

Kemal’in oturma izni, Sabine’nin annesinin gayretleriyle uzatılmaz ve Kemal, sınır dışı edilir.

Almanya’dan ayrıldığı gün, trende aynı kompartmanda tanıştığı Claudia ile trenden iner ve onunla bir gece geçirir.

Almanya’dan ayrılan Kemal, Ali adıyla İsviçre makamlarına siyasi sığınmacı olarak başvurur.

İsviçre’de onu karşılayan arkadaşları işlerini yoluna sokmak için büyük uğraş verirler; ancak, Kemal, İsviçre’de yaşayamayacağını anlar.

Kaçak olarak tekrar Almanya’ya girer ve ablasından Sabine’nin evini öğrenerek onun evine gider.

Sabine onu hasretle karşılar ve doğan kızlarının ölmediğini, annesinin ısrarı ve çaresizlik yüzünden evlatlarını bir Alman aileye verdiğini anlatır. Kemal’in ortada görünmeyişi de bu durumu kolaylaştırmıştır. Kemal, Sabine ile konuşurken Alman polisi, bir kaçağın evde olduğu ihbarını aldıklarını söyleyerek içeri girerler ve Kemal’i kelepçeleyerek evden çıkarırlar.

Kemal, Almanya’dan bir kez daha çıkarılır.

Bu kez Fransa’ya geçer ve artık burada siyasi sığınmacı olarak yaşama hakkı elde etmeye çalışacaktır.

Türkiye’den tanıdığı devrimci arkadaşları orada da onu tek başına bırakmamaya çalışırlar. Fransa, göçmenler için çok daha kötü şartlara sahiptir. Kalacak yer bulmak imkansız gibidir. Necmi, sevgilisi Janette ile kaldıkları tek odalı evi ona açar. Bir müddet sonra yakın bir şehirde karı koca yaşayan bir Türk ailenin yanına geçer.

Kemal için Fransa dilini hiç bilmeyişi yüzünden daha zor bir mekândır.

Türkiye’de dava arkadaşı olarak en düzgün kimse olarak tanıyıp sevdiği Necmi’nin dört yıllık sürgün hayatı sonrasında uyuşturucu ticaretine karışmış olması, Necmi’nin uyuşturucu ticaretinden hapse atılması, Kemal’i yıkar.

Janette’nin tüm yakınlığı ve ısrarına rağmen, Almanya’daki mahkemeyi kazanması ardından tekrar Sabine’in yanına Düseldorf’a döner.

Sabine’yi evinde İranlı Mesut adlı yeni arkadaşıyla bulur.

Sabine, onun dönmesinden umudunu kesmiştir.

Kemal, Paris'e Janette'nin yanına ve ne olacağını bilemediği bir hayata yönelir.

Tüm roman boyunca, eşi ve çocuklarıyla Avrupa'nın bir başka sığınmacı merkezinde kötü şartlarda ayakta kalmaya çalışan ve belli aralıklarla Kemal'e gönderdiği mektuplar vasıtasıyla durumunu takip ettiğimiz bir siyasi sığınmacı Türk kadın ve ailesi hakkında da bilgilendiriliriz.

Bir Sürgün Anlatısı Olarak “Sürgündeki Yabancı”

Her sürgün yazar, kendi sürgününü ve bütün sürgünlerin toplamını yazar. Sürgün edebiyatı ile ilgili yazılanlara bakılırsa, eserler üzerinden bir “sürgün tipolojisi”nin oluşturulduğu görülür. Bu noktada her bir yazarın anlatısı, bu tipolojiyi besler. Şakir Bilgin, bu bağlamda Kemâl karakteriyle siyasi sığınmacı Türk vatandaşı profilini sunarken onunla ilişkili olarak birçok siyasi sürgünün de yaşamını bize açar. Şakir Bilgin, Almanya'ya ilk gidişinde babasının görevi ve kendisinin öğrencilik avantajıyla sürgünlük halini kendi üzerinde yoğun olarak hissetmese de Bilgin'in orada Türkiye'den zorunlu olarak Almanya'ya gitmiş birçok sürgün kişiyi tanıma fırsatı yakalamış olması kuvvetle muhtemeldir. Şakir Bilgin'in Almanya'ya ikinci gidişi ve burada yerleştiği, Türkiye'de siyasi suçlar sebebiyle üç yıl hapis yattıktan sonradır. Yazarın Almanya'da yaşamayı yeğlemesi, yaşadığı hapis hane tecrübesiyle ilişkili olsa gerek. Bu bağlamda romanın otobiyografik yanına dikkat çekerek, Kemâl karakteri ve diğer siyasi sürgünlerle yazarın özdeşlik kurduğunu düşünebiliriz.

Sürgünlük edebiyatından söz eden kuramcıların “sürgün kimlik” üzerinde varsaydığı -yahut bizim bu eserde karşımıza çıkan- bazı kavramların Sürgündeki Yabancı romanı üzerinden izini sürmeye çalışalım.

Yersiz yurtsuzluk

Fransız düşünür Gilles Deleuze'un felsefe ve sosyoloji literatürüne kazandırdığı “yersiz yurtsuzluk” ve “kök-sap” (köksüzlük) kavramları, göçmen/sürgün kişiyle ilişkilendirilebilecek iki önemli duraktır. Deleuze, yersiz yurtsuzluğu göçebelikle özdeşleştirir. Göçebeliliğin karakteristiği ne zaman nereyi işgal edeceklerinin belli olmayışdır. Bir mekâna bağlı değildirlere, kuralları yoktur ve “*Bu durumda değişim artık temeli oluşturan soy kütüğüne, bir tarihe ya da aşkın bir ilkeye göndermede bulunmaz, çünkü bir kimliği ya da bir yasayı yinelemez. Onun yerine değişim öteki değişimlerle ilişki halinde gelişir.*”¹ Deleuze, göçebelilerden insanlık adına çok şey beklemektedir.² Aslında çıkışı göç'le alakalı olmasa da göçmen ve sürgün literatürüne aktarılan kavram, türlü sebeplerle asıl yerinden dünyaya savrulan kişi/lerin hiçbir vakit gerçek bir yurda sahip olamayacaklarını, oradan oraya kök salmadan aktarılacaklarını öngörür. Sürgün ferдин bir daha yurduna dönemeyeceğini, eve dönüşün imkânsızlığını fark etmesi, köksüzlük hissini de perçinleyecektir. Edvard Said'in hayat hikâyesini kaleme aldığı eserine “Yersiz Yurtsuz” adını vermesi tesadüfi değildir. O da dünyada yersiz yurtsuzluğu tüm cepheleriyle hissetmiş bir sürgündür. Tabii burada göçmenliğin ya da sürgünlüğün bütünüyle kötü bir şey olmadığı da sıkça vurgulanmaktadır. Sürgünlük, birçok kişide entelektüel çakraları uyarır ve insanın yaratıcı aygıtını tetikleyebilir. Kişi, yeni bir kültür ve dille ikinci, üçüncü bir varlık donanımına kavuşur.

¹ Işıl Çobanlı Erdönmez, 20. Yüzyılın Postmodern Düşünürü Olarak Gilles Deleuze”, Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:5, Haziran 2014, s.4.

² Postmodern dünyada kişinin yersiz yurtsuzluğu için bakınız: Gilles Deleuze, Kapitalizm ve Şizofreni 1-2, 1.c. Çev.Özcan Doğan, Ank. 2005; 2.C. Çev. Ali Akay, İst.1993.

Sürgündeki Yabancı adlı romanda “yersiz yurtsuzluk” hisleri ve kişilerin bir mekânda uzun süreli ikâmet edemeyişleri yoğun şekilde önümüze çıkar. Esas kahraman Kemâl, Türkiye’den yasadışı yollarla kendini Avrupa’ya çıkardıktan sonra ilk mekânı, Amsterdam’da bir arkadaşının evidir. İkinci mekân, Almanya’da Düseldorf şehri olur. İsviçre’nin sınır kenti Basel ve Fransa’da Paris, bu arada tekrar Düseldorf’a dönüşler ve son olarak yeniden Fransa’ya yönelme gerçekleşir. Romanın sonunda, Fransa da sürekli kalınıp kalınmayacağı belli olmayan bir mekân olarak müphem bırakılır.

Romanda diğer sürgün Türkler de benzer kaderleri yaşamışlardır. Romana mektuplarla dahil edilen kadın devrimci ve ailesi de sürekli sığınmacı kamplarında yer değişikliği yaşar.

Bir Alman genç kızın samimi bir yemek sohbetinde Kemâl ve arkadaşlarına yönelttiği “Size sürgün neyi hatırlatıyor?” sorusu Ümit, Hakan ve Kemâl’de şu sözlerle karşılık bulur: “Geldiğim topraklardan başka bir yere ait olamama duygusu var içimde hep.” “Kimi kez yerimin, adresimin bile belli olmadığı ödünç bir yaşam.” “Bu ülkenin en büyük alanının ortasına dikilmiş, biçimsiz bir yontuyu andırıyorum sanki. Gelip geçeni rahatsız edip duruyorum. Ne ben hoşnutum bu halimden ne de beni görenler.” (s.68) Bir yere ait olamama ve ödünç yaşam hissi, ilerleyen sayfalarda Kemâl için “Eğreti yaşıyordu hâlâ” (s.83) ifadesi ile tamamlanmış gibidir.

Romanda sürgün ana babaların yanında kucaklarda taşınan bebek ve çocuklar da bu yersiz yurtsuzluğun kurbanları olarak anılır:

“O anın anlamını hiç mi hiç anlayamayan, nereden nereye geldiğinin ayırtına bile varamayan bu çocuklar, annelerinin babalarının yazgılarına ayrılmaz bağlarla bağlıydılar. Doğdukları toprakları tanımadan, buralara gelmişlerdi. Bir yabancı olduklarını her an hatırlayarak yaşamak zorundaydılar. Ana babalarının yanında bir bavul gibi geldikleri yere geri gönderilmeyeceklerse, buldukları ülkenin bilmem kaçınıcı sınıf insanı olarak yaşamaya hak kazanacaklardı! Bir ömür, işte böyle geçecekti belki de...” (s.116.)

Sürgünlük esnasında yaşanan sıkıntıları hafifletmek üzere kişinin yeni mekânı değersiz ve önemsiz addederek, buradalığın geçici ve vatana dönüşün mutlak gerçekleşecek bir durum olması düşüncesine sığınması da bir tür savunma mekanizması olarak görülebilir. Sürgündeki Yabancı romanının bir diğer sürgün kahramanı da bu durumu örneklendirir:

“Çevrenin tepkileri, başkalarının bizlerle ilgili düşünceleri bazı zamanlar hiç ilgilendirmiyor, yabancı düşmanı, ırkçı tavırlar rahatsız etmiyor pek. Çünkü ben, burada yaşamıyordum duygusu içindeyim çoğu kez. Bu sorunlar benim sorunum değilmiş gibi geliyor. Çok ünlü bir şair, “Her insan kendi ülkesine, kendi toprağına aittir.” diyor. Ne güzel değil mi? (...) Anlayacağın burada, bu zengin ama bana soğuk gelen ülkede geçici bir konuk durumundayım. Yıllarım sığınma başvurusunun kabulü için uğraş içinde geçti. Bugün geleli yıllar oldu. Ama yaşadığım her olayın, karşılaştığım her bir tavrın sonunda vatanıma olan bağlarım daha da güçlendi. Bir gün oraya dönecek olmam, buna yürekten inanmam, sürgünün birçok zorluklarını unutturuyor, kendimi adeta yeniden buluyorum. Bir göçmen kuş görüyorum buradaki beni.” (s.150)

Birçok siyasi sürgün, senelerce eve/yurda dönebilmek umudunu taşımış, birçoğu sürgünde hayatını kaybetmiş, birçoğu ise ülkeye dönme hakkı verildiğinde uzun yılların ardından yurduna uyum sağlamakta güçlük çektiği için seneler içinde kurduğu düzeni ve güç bela edindiği sosyal hakları düşünerek sürgün topraklarına geri

dönmüştür. Sürgün mekâna kendine yabancılaşmadan uyum sağlamak için yıllarca çaba harcayan sürgün kişi, geri dönme imkânı oluşunca gittiği yurttan bir yabancıya dönüştüğünü fark edebilir. Dönülen yer, senelerce hayali kurulan yer olmaktan çoktan çıkmıştır.

Yabancılık/yabancılaşma

Sürgün bireyler için romandaki baskın duygulardan biri de “yabancılık” ve “yabancılaşma”dır. Bu duygu, “yalnızlık” ve “değersizlik”le iç içe gelişir. Bu duyguların kaynağı temelde karşıdaki insan ya da insan gruplarıdır. Dışarıdan kaynaklanarak bireyi sararlar. Yabancı ve değersiz görülen birey, kendine ve topluma yabancılaşarak yalnızlığa itilir. Romanda sürgün bireyler, zaman zaman eski dava arkadaşları ile bir araya gelebilseler de aile fertlerinden ve büyüdükleri, yetiştikleri topraklardan ayrı olmaları; dil konusundaki acizyetleri, onların yalnızlık hislerini perçinler.

“Yüreğine hep bir hüznün ve yalnızlık çökerdi bu kente karanlık indiğinde. Başboşluğun aldatıcı ve küçültücü etkisine kendisini kaptırmasa da, sokakların ortasında kimsesiz ve sahipsiz biri olduğu duygusu yoklardı sık sık içini.” (s.12)

“Tek başlılığını kendisiyle paylaşmak zorunda kaldığı, en yakınının yine kendisi olduğu anlar eksilmiyordu sürgünde.”(s.49)

“Günler uzun, günler yalnızdı!” (s.82)

“Bu ülke ona hep yalnızlığını anımsatıyor, yaşam belirtisi gösteren bir varlık görüldüğünden kuşkulanıyordu bazı anlar. Düzenli ama soğuk bulunduğu evler, sokaklar ve tıpkı onlara benzettiği insanlar. İnsan sesine hasret kaldığını düşünüyordu sokakların.” Akşamları yalnızlığını bir anda yok ediveren bir çocuk sesi duymamıştı uzun süre.” (s.85)

“Dışarı çıktığında bir yalnızlık duygusu çöktü ansızın içine.” (s.94)

“Dehşetli bir yalnızlık duyuyordu kalabalıklar içinde.” (s.41)

Kemal’in sevgilisi Sabine’nin ailesinin Kemal’e ve diğer yabancılar yaklaşımı, bir genelleme gibi sunulmasa da roman içerisinde Almanların ve diğer Avrupalı milletlerin sığınmacılara bakışını yansıtmak için önemli verilerdir.

“Almanya’ya sığınmış, her şeyiyle yabancı bir Türk, hiçbir yanıyla sevimli gelmiyordu.” (s.19)

“Öyle ki sokaklarda hemen her yerde yalnızca yabancılar çarpıyordu gözüne. Bu ülkede bu kadar çok yabancı olduğunu gördükçe de şaşırıyordu. Bu toprakların işgal edilmiş olduğu kaygısına kapılıyor, ülkenin yarımını pek umutlu görmüyordu.”(s.20)

“Ne tuhaf!.. Bizi hor görenler, aşağılayanlar, burada yaşadığımızı sanıyorlar! Demek ki, ancak böyle bir yaşamı yaşar görüyorlar bize. Öyle ya onların gözünde, vahşi dünyadan gelen, insan kılığına girmiş yaratıklarız biz!..”(s.36)

“Edindiği ana izlenim hep aynıydı: Kapılarına gelmiş dilenciler, acınası durumdaki zavallı yaratıklar gözüyle bakıyorlardı onlara. Ağızlarından çıkan sözler ise çoğu kez onur kırıcı, küçük düşürücüydü.”(s.117)

“Çocuklarının gözünde birer asalağız zaten. Bu önyargılar kolay değişmiyor. Sürekli iş arasan, en kötü işlerde çalışsan da yine böyle. Doktor, avukat da olsan, yazar, sanatçı olarak kendini kanıtlamış da bulunsan, bir yabancıydın. Ne tür bir yabancı olduğun konusunda farklılıklar var yalnızca.” (s.164)

Sürgün yabancılar için yukarıda bahsi geçen yargılar, Edward Said'in Entelektüel Sürgün, Marjinal, Yabancı adlı eserinde, "sürgün"ün evrensel görünüşü ile uyum içerisinde: "Sürgün fikri, bir cüzamlı, toplumsal ve ahlâki anlamda bir parya olmaktan duyulan korku ile bağlantılı olmuştur her zaman."³ Yabancılık, sürgün bireyin her türlü ontolojik anlamının önüne geçer ve onun dışlanmasına yol açar.

Tabii olarak Almanlar içerisinde yabancıları anlayan, onlara insanî değerini hissettiren kimseler yok değildi; ancak ırkçılık hiç umulmadık yerlerde gün yüzüne çıkabilmektedir:

Nikol, henüz ilkokul sınırlarında iken bir Türk'le arkadaşlık ettiği için Matematik öğretmeni tarafından aşağılanmıştır ve bu durum, çocukların şuuraltına çok olumsuz tesir etmektedir: "(Öğretmen) Nikol'un gözlerinin içine bakarak sırttı: "Bir Türk'le arkadaşlık yapacak kadar onursuz musun?" (s.38)

"Sürgün devam ettikçe bu yabancılikten kurtulması olanaklı olmayacaktı" (s.111)

"Hep söylüyorum: Seni sana yabancı kılan, çoluk çocuğunu sana yabancılaştıran bir ülke burası. Köpeğe çocuktan daha fazla ilgi gösteriyorlar gibi(...) Sanırım, insanın insana yabancılaşmasının bir biçimi de böyle karşımıza çıkıyor. Kanımca bu insanlar özlemini duydukları bir şeyi arıyorlar. İnsan sevgisinin ve insanın insana yakınlığının anlamına uygun yaşanmaması, belki de bu sevgiyi başka yerde ve biçimde yaşamaya itiyor kişileri: Hayvanlara ilgi ve sevgide anlamını aşan boyutlara yükseliyor. Yoksa hayvanlara yakın olan kişilerin insandan uzaklaşması, kaçması nasıl açıklanabilir." (s.135)

"Sanki dünyadan götürülmüş, tek başına bir gezegene atılmıştı." (s.174)

Kemâl ve çevresinin Türkiye'de en korkusuz ve hareketli dava arkadaşları Necmi'nin Paris'in arka mahallelerinde uyuşturucu ticaretine karışması hepsi için büyük hayal kırıklığı oluşturur. Necmi, belki uç bir örnektir; ancak, mevcut değerinin dışında bir anlamla anlamlandırılan kişinin kendi ontolojik anlamını yitirmesi bu şekilde bir sonu ortaya çıkarmıştır. Bu, Necmi'nin kendine yabancılaşmasıdır:

"Öylesine değişmeye başladı ki sonunda kendisine bile yabancılaştı zamanla". (s.158)

"Sonunda onu da yuttu sürgünün kahredici havası.. Yaşam bir gün anlamsız gelmesin insana." (s.159)

"Büyük tutkuların insanlarıydık. Bir anda her şey değişiverdi, inanamayacağımız kadar büyük bir hızla değişti bazı şeyler. Bizim rollerimiz de değişti bu arada: Vatani kurtaracakken, kendimizi kurtarmanın kaygısına düştük. İçimizde kimilerine daha çok koydu, bu. Necmi de bunlardan biriydi. Yeni rolünü bir türlü benimseyemedi." (s.165)

"Ne olacağız buralarda? der, dururdu. Geriye dönmeyi düşündürdü sık sık. Hatta gitmek için birçok kez girişimde bile bulunmuştu. Olmadı. Ülkede bulunan arkadaşlar, bırak mücadeleyi, kendilerini bile koruyacak durumda değillerdi. Açık söylemeseler de bir de Necmi'yle uğraşmak istemiyorlardı. "dön!" deselerdi kesinlikle dönerdi geriye. Böyle bir ruh hali içindeydi. Zaten buraya gelmesine kendisi de şaşırıyordu. Yaşamda korku nedir bilmeyen biri, çekinmeden birçok kez tehlikeye atılmış bir devrimci, nasıl olduğunu anlamadan bir anda ülke dışında bulmuştu kendisini. Yitip gidenin, eskinin yerine bir şeyler koyamama, küçültükçe küçülttü onu. Böyle bir çaresizliği

³ Edward Said, Entelektüel Sürgün, Marjinal, Yabancı, Ayrıntı Yay., İst.2015, s.59.

kolay kabul edecek tiplerden değildi. İçindeki boşluğu, doyumsuzluğu, ki artık onun hep böyle süreceğine inanmıştı, gidermek için yaptıkları bir yerde son buldu.” (s.167)

Necmi, Kemâl ve arkadaşları arasında sürgün oluşun tükettiği en belirgin örnektir. O, artık kayıp bir ferttir. Necmi, sürgün’e yenilmiştir.

Asıl adının Ahmet olduğunu romanın sonlarında öğrendiğimiz (s.148) Kemâl’in kendine yabancılaşmasında, başka adlarla yeni hayat aramasının da etkili olduğunu düşünebiliriz. Ahmet, roman boyunca Kemâl, İsviçre’ye sığınmacı başvurusunda Ali’dir. Necmi, Kemâl’i eski bir tanıdıklarına takdim ederken, eski arkadaşın Kemâl’i Ahmet olarak hatırlaması üzerine “O, oradaydı hemşerim” (s.148). Yeni isim, yeni bir kimlik’tir.

Kendine yönelen suçluluk

Genel olarak göçmen yazımından ziyade “gönüllü sürgün” edebiyatında karşılaşılabileceğimiz “suçluluk duygusu”, vatanını terk etmekten kaynaklanmaktadır. Her ne kadar kişi, öldürülme, hapse atılma, işkence görme endişelerinden bu yola başvurmak zorunda kalsa da kendisiyle benzer şartlarda olanların vatanda kalıp bu zorlukları göğüslemeleri, kendisinin ise kaçmış olması gerçeğinden hareketle bu duygu yaşanır. Bu, sürgünün iç dünyasında oluşan büyük bir çatışmadır.

Sürgündeki Yabancı romanında sürgün profilini tamamlayan önemli bir duygudur “suçluluk”. Kemâl etrafında daha belirgin olarak aktarılan suçluluk duygusunun bir cephesi Kemâl’in sevgilisi Sabine üzerinden yaşadığı suçluluk hissidir. Kemâl, kendisine henüz oturum hakkı bile verilmemişken bu genç kızla niçin beraber olduğunu, ona ümit verdiğini ve bir çocuğun doğmasına neden olduğunu düşünerek kendini hırpalır. Bu durumu dahi vatanını terk etmenin bir cezası olarak görür:

“Sen bir kadını nasıl sevebilirsin? Ne olacağın, nasıl yaşayacağın belli mi? Senin bir kadını kendine bağlama hakkın var mı? Acı, ama gerçek bu! Hiç başlamamalıydı arkadaşlığımız... Onu bir kez bile aramadım aylardır. Her şeyin, sürgündeki tüm kötü günlerin öcünü mü alıyorum ondan böylece?” (s.154)

“Çocuğu anımsadığında ise, bir “suçluluk duygusu” bırakmıyordu yakasını. Böyle bir ortamda onu dünyaya getirmenin büyük bir sorumsuzluk olduğu düşüncesi beynini kemiriyordu. Çocuk, anasına, babasına bu nedenle sövecekti belki de günün birinde. (...) Nerede, nasıl ve ne biçimde birlikte olacakları kafasında bir türlü somutlaşmıyordu. Küçük yavru daha doğumuyla birlikte ondan uzaklaşıyor, yabancılaşıveriyordu. Ne eline dokunabiliyor, ne yüzünü görebiliyordu. Vatanını terk etmenin, bundan daha kötü bir cezası olamayacağını düşünüyor, hep kendisine kızıyordu.” (s.83)

“Suçluluk” hissinin bir başka yanı, tüm vatandan kaçanları sarmalayan “utanç” ve “kendine yönelen öfke”dir:

“Değişik ülkelerin, değişik kentlerinde yüzlerce, binlerce kişiydiler. Hepsi de ülkelerini terk ederek başka kapılara sığınmış, yaşamlarını orada burada sürdürmeye çalışıyorlardı. (...) Kim nerede, ne yapıyor biliyorlardı... Yabancı kentin dar, tarihi sokaklarından geçerken, bunları yinelemek, ilgi çekici geliyordu onlara. Birçok kişinin aynı yazgıyı paylaşmak zorunda kalması, yaşadıkları ülkeyi terk etmenin yüzlerde saklı kalan utancını bir ölçüde hafifletiyordu.” (s.112)

“Vatanını terk etmesi, orada mücadeleyi bırakması, yıllar sonra bile kanayan bir yara gibi acıyordu yüreğini. Nilgün, o son gördüğü anki haliyle canlandı gözlerinin önünde ve kulaklarından hâlâ silinmemiş olan sözlerini anımsadı: “Korkaklık etme, kaçma mücadeleden!” Nilgün’ü anımsaması yine iyiden iyiye geçmişe döndürmüştü Kemâl’i. “Durumum farklıydı ondan, örgüt üyesi olmaktan aranıyordu o yalnızca! O günlerde değil örgüt üyesi olmak, çok basit gerekçeler bile yetiyordu tutuklanmaya, işkencelerden geçmeye. O korkmadı benim gibi, terk etmedi vatanını!. Şimdi içerde. Ama eminim ki benden mutlu, benden özgür yaşıyor tel örgülerin ardında. (...) Uygurluğun beşiği kabul edilen Avrupa’dayım, ama burada sürgünde olmak, kendi vatanımda hapisnede olmaktan daha ağır geliyor. Alışmadığım, yadırgadığım şeyler, daha da sevimsizleştiriyor yaşamı. Kendi ülkemde benzer durumlarla, hatta daha kötülerıyla karşı karşıya kalmak koymayacak bu kadar, ama burada!.. Yaşam, gitgide daha tatsız, tuzsuz bir yemeğe benziyor. Eğer mutlaka birilerine kızmak gerekiyorsa, önce bana kızmalıyım.” (s.154)

Sürgün kişinin/yazarın, sürgünlüğünün ilerleyen günlerinde kendisini sürekli sorgulaması gerçeği, kaçınılmazdır. Sürgünlük, bir çatışmadan doğmuştur ve içinde bulunulan hal, iki arzu edilmeyen halin tercihi zorunluluğundan doğan çatışmadır. Yurtta kaldığında hissedilecek fiziksel yoksunluklar ve acılara karşılık, yurttan çikildiğinde duyulacak ruhsal, manevi yoksunluk ve acılar arasında tercih yapılmıştır.

Sınır saplantısı

Sophia McClennen, sürgünlük yazımında yazarın sık sık “sınır” kavramına değindiğine işaret eder. McClennen, sınırların sürgün için asıl problemlerden biri olduğunu belirterek, sürgün için sınırların, mekânın ve hapsedilmiş hissetmenin metaforik simgeleri olduğunu söylemektedir.⁴

“Yakalanmamak için kaçtı durdu aylarca ve o gün onun için de geldi, sınırın öte yakasında buldu kendisini. Daha o an özgürlüğe kavuşamadığını anlamıştı. Kurtulmuştu bir sokak ortasında adsız sansız biri olarak vurulmaktan; bir işkencecinin elinde son nefesini vermeyecekti artık. Ama sevinemiyordu bir türlü! Ülkesinden kaçmak öylesine utanç verici gelmişti ki, başı ağırlaşmış, yüreğinin tam orta yerine bir sancı inmişti. Kaçak, korkak, ülkesine ve vatanına ihanet eden biri olduğu düşüncesi beynini kemirdikçe, içine yer eden utanç, daha da büyüyordu... Sınırın öte yakasındaydı artık... Oradan geriye dönmek, oraya gitmekten daha zordu.” (s.13)

Nitekim, Kemâl’in “sınır”la sorunu sadece ülkesinden ayrılmak ve ülkesinin sınırlarına yaklaşmamak noktasında kalmamıştır. Kemâl’in sürgündeki hayatı sınırlar arasında bir hareketliliği, pasaport değişimlerini, Almanya’dan “sınır dışı” edilmesini de içerir. İsviçre ve Fransa arasında gidiş gelişleri, başvuruların ülke sınırlarına yakın yerlerde yapılması ve buralarda beklenmesi dikkat çekicidir. Kemâl kendisini ülkesi sınırları dışına çıkardıktan sonra adeta başka sınırlardaki kaderini de belirlemiştir. Roman içerisinde Avrupa’da da hapsiliğin devam ettiğinin işaretleri verilir:

“Sürgünde yaşamakla Türkiye’de yaşamak, bir yönden aynı gibi: Burası da bir hapisane. Sen ise bir tutsaksın. Kimi yerde sınır, kimi yerde yabancılar polisinin elindedir.”(s.47)

⁴ Demet Karabulut, Sürgünlük Edebiyatı Bağlamında Refik Halid Karay’ın Yapıtları, İst. Bilgi Üniversitesi (basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İst.2011, s.60.

“Sınır”, sürgün kahramanlar için anlamını yitirse de devletler sınır’larını ciddiyetle korumaktadırlar. Sürgün kişi sadece yurdunun sınırlarından geçmeye yasaklı değildir. Kendini teslim ettiğini düşündüğü Avrupa’da da sürekli, sınırlarla çizilmiş bir coğrafyada hiçbir zaman gerçekten onun olmayacak bir mekânı bulmak amacıyla, dolmaktadır.

Kimliğe preslenmiş özlem

Yurt özlemi, bütün göçmen yazınına hakim olan başat duygudur. Kişiler, varlıklarının filizlendiği mekânlara karşı bir çekim hissederek ve doğulan ev, büyüyen sokak/mahalle, insan oluşu hazırlayan asıl mekân ve insanlardan oluşan çevre kişinin zihin dünyasını kapsar. Sürgün kişinin gittiği yeri uzun yıllar rüyasında göremeyeceği, tüm rüyalarının gelinen yerle ilgili olduğu savı dikkate değerdir.

Sürgündeki Yabancı, romanında yurt özlemini işaret eden en önemli simge “teybe bir türkü kaseti koymak”tır:

“Kent çıkışında bir istasyondan yakıt aldılar, öyle girdiler otoyola. Hemen teybe bir kaset yerleştirdi İbrahim. (...) Türkünün girişindeki sözler bitince, gür sesli bir ozan çıktı ortaya. Otomobilin hızına uyan bir ritimle söylüyor, kıpır kıpır ediyordu insanın içini.(Monika) Hiçbir şeyi anlamasa da etkilenmiş, neredeyse onlar kadar duygulanmıştı. Yüksek, çok yüksek dağlardan kopup gelen, yatağına sığmayan bir ırmak gibi ve öylesine coşkuyla söylüyordu ki ozan, tutsak almıştı sesiyle zamanı...” (s.24)

“Işık söndükten sonra da uzun süre uyumadılar. Konuştular, türkü dinlediler, hüznülediler, güldüler güldüler, küfrettiler.” (s.47)

“İşine koyulurken, Ümit teybe bir kaset koydu. Hızlı bir ezginin ritimleri doldu kulaklarına. Az öncesinin üzüntü veren anı geride kalmıştı çoktan.” (s.64)

“Her şey, yıllar önce terk ettiği kenti andırıyordu... Üst üste yığılı görünümü veren taşlar, korna sesleri, fren yankılanmaları... (...) “Bir Arap lokantasında yediler akşam yemeğini. Eve gelmeleri epey zaman aldı yoğun trafikten. Biraz yorgun bir havada girdiler içeri. Daha yerleşmeden yerlerine bir bant koydu teybe Necmi.” (s.144)

Sürgünde eski dostlardan biriyle karşılaşmak anlık bir mutluluğu beraberinde getirirse de bu mutluluk kısa sürede hüzne ve vatan özleminin pekişmesine yol açmaktadır. Karşılaşılar, coşkuyla sarılırlar, ortak tanıdıklar hakkında bilgi alınırlar, verilir, ülkedeki son durum konuşulur ve başa dönülür.

“Geç saatlere kadar söyleştiler. Hep o ülkeden konuştular.” (s.148)

“Bir yerde yakıcı bir özlem doldu kalbine. Gökyüzünün karabasanı andıran kurşuni karanlıkları içinde, ince yollar uzanıyordu uzaklara. Yalnız, yapayalnızdı, hiç bitmeyecek bir yolculuğa çıkmış gibiydi o an.” (s.51)

Düsseldorf’taki dernek, bilhassa siyasi sığınmacı Türklerin vatan kabul ettikleri, özlemlerini teskin etmeye çalıştıkları bir mekândır:

“Bu kente ilk geldiği günlerde, kendisi gibi insanları ve bu insanların bir araya geldiği yerleri sormuş, sonunda burayı bulmuştu. İşlek bir caddenin üzerindeydi dernek. Burası adeta sürgünde bir vatandı ona; özlerine döndüklerine inandıkları, özlem duydukları şeylerin havasını bir parça da olsa kokladıkları bir yerdin gibilerine. Burada bildikleri gibi yaşıyorlar, konuştukları kimseyi rahatsız etmiyordu. Onlara yabancı olduklarını anımsatan bakışlardan da uzaktılar. Orada yalnız acılarını, kederlerini, dertlerini değil, aşklarını da paylaşıyorlardı. Bir umuttu o günler burası; burası, uzak ama çok

uzaklarda, öteki uzakların güzelleşmesi için hep bir şeyler yapmaları gerektiğine inananların yeriydi. Buldukları ülke, kişisel sorunları pek ilgilendirmiyordu onları. İçlerinde az da olsa yerleşik göçmen işçiler de vardı, ama çoğunluğu, buraya gelmiş sığınmacılar oluşturuyordu.” (s.40)

Dernek, ilerleyen sayfalarda ideolojik yapısıyla da tasvir edilecektir. Duvarlarda öldürülen devrimci gençlerin posterleri, slogan ifadeler vs.

Yurt özlemine, çeşitli durumlar karşısında çaresizliği hissettiren diğer iki sembol ise “sigara” ile “çay”dır. Bir araya gelen arkadaşlar, yalnızlığı ve özlemi şiddetle hisseden sürgünler, hemen sigaraya sarılır, ya da demlik ocağa konmuştur bile.

Nostaljiye sığınma ya da yaratıcı aşkınlık

“Sürgün edebiyatı tartışmalarında öne sürülen savlardan biri, sürgün edilen yazarların bu durumdan iki açıdan etkilenebileceği üzerinedir; biri, nostaljiye bağlı kalarak, yurtlarına duyulan özlemin, vatan hasretinin baskınlığı ile eserlerinde geçmiş yaşantılarını ve ona duydukları özlemi ön plana çıkarmak, diğeri ise sürgün edilen yazarın yaşamış olduğu yerdeki baskılardan kurtulmanın verdiği özgürlükle yaratıcı yönün gelişmesidir.”⁵

Sophia McClennen, bu iki yaklaşımdan birinin tercih edilmesinin yanıltıcı olabileceğini sürgünde yazılan metinlerin her iki durumun örneklerini içerdiğini ve bunların birbiriyle bağlantılı olduklarını ifade eder.⁶

Yazar, romandaki kahramanlarıyla bütünüyle “nostaljiye sığınmak” yerine, yurt özlemine de vererek, kahramanlarının ayakta durmasını, ortama bir an önce adapte olarak ileriye bakmalarını hedeflemiş gibidir. Türkiye ve Avrupa şehirleri arasında kıyaslamalar roman içerisinde önümüze çıksa da çoğunlukla bu durum, Avrupa’nın hayal kırıklığı yaşatan uygulamaları sebebiyle olur. Sürekli ülkesini hatırlayıp oraya yoğunlaşan ruh halleri değil, o andaki acil sorunların üstesinden gelmeye çalışan kahramanlar sunulmuştur romanda. Kemal, sadece bir yerde annesini anımsar. (s.82) Memleketinde büyüdüğü mahalle, evleri, okulu, akraba çevresi, (dava arkadaşları) dışında arkadaşları, Kemâl’in beynini sık sık uyarmazlar. Dolayısıyla roman yazarı bütünüyle “nostaljiye sığınma”yı tercih etmemiştir, diyebiliriz. Yine de yazarın, kahramanlarında, ait oldukları topraklara dönebilmek arzusunu yaşattığını görürüz:

“Akşamın ilerleyen saatlerinde, uzun saydıkları bir sürgün dönemine karşın hâlâ netleşmeyen gelecek üzerinde sürüyordu konuşmaları. Avrupa’nın ortasında yaşam savaşı vermeleri onları pek düşündürmüyor, daha çok bu yaşamın onlardan daha neler alacağı, onlara neler vereceği ilgilendiriyordu. Bu sürenin geçici olacağına inanmaları zaman zaman yüreklerindeki iç kırgınlığını dağıtıyor, ait oldukları topraklara dönecekleri umudunda bir hayat, bir güç buluyorlardı.” (s.169)

Hayalkırıklığı

“Sürgünler, köklerinden, topraklarından ve geçmişlerinden koparılmıştır. Onlar genellikle peşinden koşsalar da pek ordu veya devletleri yoktur. Bu açıdan sürgün, genellikle kendilerini muzaffer bir ideoloji veya itibarını

⁵ Demet Karabulut, Sürgünlük Edebiyatı Bağlamında Refik Halid Karay’ın Yapıtları, İst. Bilgi Üniversitesi (basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İst.2011, s.47.

⁶ Sophia McClennen, The Dialectics of Exile: Nation, Time, Language, and Space in Hispanic Literature, Indiana, Purdue Uni.2004, s.25.

yeniden kazanmış bir halkın parçaları olarak görmeyi seçerek parçalanmış yaşamlarını yeniden kurmaya yönelik acil bir ihtiyaç hissederler.”⁷

Yaşanan yahut beklenen güçlüklerin etkisiyle yurttan çıkış başlangıçta gidilecek yerle ilgili ümidi de içinde barındırır. 1980 darbesi sürgünleri de yöneltilikleri Avrupa’da -Edward Said’in söylediği gibi-“muzaffer bir ideoloji” görmüşlerdir. Oysa her zaman ümit edilenle karşılaşamayabilir. 1980 darbesi ardından arzu edilen özgürlük ortamına doğru hareket eden siyasi göçmenler, senelerce özgürlükler ve insan hakları merkezi olarak kabul ettikleri Avrupa’nın gerçek çehresiyle karşılaşmışlardır.

“Sürgünde yaşamakla Türkiye’de yaşamak, bir yönden aynı gibi: Burası da bir hapisane. Sen ise bir tutsaksın. Kimi yerde sınır, kimi yerde yabancılar polisinin elindedir. Sürekli bir korku, gelecek korkusu peşinde. Ne olacaksın? Yıllarca sürecek bilinmezlikler içinde mi yaşayacaksın? (...) Ne ben, ne de düşüncelerim özgür! İnsan hakları, kitaplardaki kadar özgür değil buralarda...” (s.47)

“Sana daha önce de sözünü etmişim. Kamptaki kötü koşullara karşı, eşimle birlikte protesto eylemi yaptık. Bu eylemden kısa bir süre sonra, Almanya’yı terk etmem bildirildi. Çevrede ilişki kurduğumuz, bize yardım eden insancıl kişiler her seferinde, “Lütfen, problem çıkarmayın resmi dairelerde, ne derlerse sessiz kalın! diyorlar. Rüzgâra karşı işlemememizi istiyorlar.” (s.47)

“Yaşamamız sürekli bizim dışımızdakilerce belirleniyor ve bize yalnızca insan olarak değil de, bir canlı olarak yaşayabileceğimiz kadar olanak tanıyor, değer veriliyorsa, bu gerçek bir özgürlük değildir.(...) Hakkımı aradığın zaman, “geldiğin yere git” diyorlar. İş arıyorsun, kapı kapı dolaşıyorsun, kimileri dalga geçiriyor, “beş yıl sonra gel” diyor.” (s.58)

“Avrupa eskiden bir düştü benim, bizim için, şimdi karabasan oldu, desem yeridir. Kültürel ve politik yönden ileri bir ülkede bulunuyorum, en gelişmiş ülkelerin başında geliyor burası. Bir yandan da, bu nasıl uygarlık, diye soruyorum kendime. İnsanın değerinin etnik kökeniyle ölçüldüğü, yabancı diye aşağılandığı bir yerde gerçek anlamda bir uygarlıktan söz edilebilir mi?” (s.102)

Romanda memurların sığınmacılara kötü davranması, her bölümde vurgulanır. Kemâl’e hastanede sevgilisinin ve çocuğunun gösterilmemesi, sığınma başvurusunu takip eden dairede sürekli aşağılanması ve geri çevrilmesi, Sabine’nin annesinin şikayetleri neticesinde artan baskılarla Kemâl için Düseldorf’ta hayatın iyice yaşanmaz hale gelmesi... İsviçre’ye gittikten sonra Sabine’ye ulaşabilmek için kaçak şekilde Almanya’ya dönen Kemâl, Sabine’nin annesinin şikayetiyle ansızın tutuklanır ve sınır dışı edilir. Kemâl, kendisine insan olarak değil, bir nesne gibi davranılmasıyla yüz yüze kalacaktır :

“Ötekilerin onun duygularından, düşüncelerinden hiç haberleri yoktu; bir insan olduğunu, sevebileceğini, duygular taşıyacağını, kısacası bu tür şeylerle ilgisi olacağını akıllarına bile getirmiyorlardı. Hiç ilgilenmediler onunla, alay etmediler, kızmadılar, onun varlığını dikkate alacak en küçük bir tepki bile göstermediler. Sanki yanlarında bir insan bulunmuyor; bir yük, bir çuval taşıyorlardı!

⁷ Edward Said, *Sürgün Üzerine Düşünceler*, Hece Yay., Ank.2015, s.191.

Gece yarısı, bir sınır kapısında öteki ülkenin polisine teslim edildi. İsviçre Devleti'ni kandıran, sahte kimlik kullanan “karanlık bir Türk”tü. Söylenmedik, yakıştırılmadık sıfat bırakılmamıştı.” (s.133)

Mecburiyetler neticesinde sığınılan Avrupa’da bir eşya kadar değerleri kalmamıştır.

Dil, zaman, mekân bağı - Ulusaşırılaşma ya da kültürel benlik

Sophia McClannen’in göçmen/sürgün yazınında temel kavramlar olarak irdelediği “dil, zaman, mekân” ile “ulusalcılık ötesi ve kültürel benlik” kavramları, Şakir Bilgin’in romanında şu noktalarda karşılıklı bulunmuştur.

Kemâl’in bir Alman kadar rahat Almanca konuşuyor olması ve Almanya’da Türkiye’den bazı eski arkadaşlarıyla Türkçe konuşup dertleşebiliyor olması, onun dil’e duyulması muhtemel hasretini ortadan kaldırmıştır. Bu durum Şakir Bilgin’in ailesinin de Almanya’da oluşuyla ilk gidişinde göçmenliği kısmen hissetmesi, ikinci gidişinde ise zaten dile hakim oluşun rahatlığını yaşıyor olmasıyla ilişkilendirilebilir. Kemâl’i ilk olarak Fransa’da dil bilmeyişi bunalır. Üstelik Türklerin yoğun olmadıkları bir bölgede yaşamak zorunda kalması onu ilk başlarda sıkıntıya sokar:

“Alışılmış bir sığınmacı kampından çok değişikti burası. En büyük sorunu, Türkçe ya da Almanca bilen dertleşebileceği bir kişinin bulunmıyıştı. Oradakilerle dil yönünden anlaşılamasa da, kendiliğinden oluşmuş bir yakınlık vardı aralarında. Mutfakta yemek yaparken, banyoya girerken, tuvalette bulunurken, bu hemen göze çarpıyordu. Gülmeleri, bakışmaları, çeşitli tepkileriyle birbirlerini, hem de her şeyleriyle anlıyor gibi davranıyorlardı. Mehmet sorduğunda, “Herkes bildiği gibi konuşuyor, ama yine de anlaşıyoruz” demişti Kemâl. Çoğu siyah bu insanlarla yazgısının bir noktada çakışması, dünyanın Avrupa’sında sığınmacı olmak, en azından birbirlerini anlamalarına yetiyordu.” (s.151)

Yukarıdaki satırlar onun ulus ötesi şahsiyete yaklaştığını da düşündürür. Bu da sürgün ya da göç neticesinde kişilerde ortaya çıkabilen bir durumdur. Kişinin ulus düşüncesinden yukarı çıkması ve kişileri kendisiyle özdeşleştirerek “sürgün her bir insan” bağlamında millet düşüncesinin farklılıklarını görmezden gelerek algılamaya başlaması durumudur. Kemâl’in Simon ve Claudia ile beraberliğinde onun Türk ya da diğerlerinin Alman olmalarının yahut Jeannette ile yaşamaya karar vermesinde onun Fransız olmasının bir anlam taşımayışı gibi... Bu durum, McClannen’in “ulusalcılık ötesi” kavramına paralel bir yaklaşımdır.

Yazarın Türk ya da Müslüman oluşuyla ilgili değer atfında yoğunluk gözlenmez. Romanda tek bir yerde bir kafede Kemâl, birini Türk zannederek onunla konuşmak ister. (s.155) Sonra kendi kendine kızar: “O adamın Türk’e benziyor olması pek mi önemliydi? Kente ayağını bastığı anda bir güven mi verecekti sanki ona?” der.

Kemâl, düşünce olarak sürekli Türkiye’de Türkiye’yi yaşayan biri değildir. Güne odaklanmıştır. Bu bağlamda “zaman” ve “mekân”ın iki farklı düzlemde sürekliliği yaşanmaz. Paris’te trafik bir kez ona İstanbul’u anımsatır, bir de son sahnede yine Paris’te İstanbul boğazındaki martıları anımsar. Tek bir yerde Düseldorf’taki soğuk, insansız ve çocuksuz sokakların soğukluğu ile Türkiye’de cıvıltılı sokakları ve coşkuyla koşuşturan insanları karşılaştırır. Bu manzaranın başında ise Pazar günü ibadetleri için kiliselere yönelmiş Hıristiyanlardan söz ederken geldiği yerde isteyen istemeyen herkesin dinlemek zorunda kaldığı ezan’a sitem eder gibidir: “Sabah akşam demeden yankılanan ezan seslerini duyar gibi oldu. Tüm topluma yapılan bu çağrılar

dinlemek istemeyenlerin, onları dinlememe özgürlüğü olmadığını düşündü.” (s.84) Dolayısıyla Kemâl’in Hıristiyan ülkelerde bir müddet yaşamak zorunda kalan birçok Müslüman’ın duymak için özlem hissettiği ezan sesi hususundaki değer atfı da farklıdır. Din, kültürel benliğin kodlarıyla ilgili önemli bir unsurdur. Kemâl “ulus ve din ötesi” bir şahsiyettir. Bunda bağlı bulunduğu ideolojinin etkisine de işaret etmeliyiz.

Tüm bunların yanında romanın hemen başında Kemâl’i sokak ortasında rahatça öpüşen çiftleri yadırgar halde buluruz.

“Geldiği ülkede yaşadıklarıyla oluşan bir koşullanmışlık, belki de alışılmamışlıkları yaşamaktan çekinmesinin yarattığı bir duyguydu bu. Özgürlüğün böylesine sınırsız yaşanacağına inanmıyor, onlar gibi davranırsa küçük tutkularla, anlık duygulara boyun eğen zavallı biri olacağını düşünüyordu.” (s.7)

Kemâl, sokak ortasında öpüşme konusunda, geldiği toplumun kültür kodları ile hareket etse de on yedi yaşındaki Sabine ile beraberliğinde yahut bir gecelik ilişki yaşadığı Claudia’da herhangi bir iç sorgulama hissetmez. Burada McClennen’in sürgün bireyin ve sürgün metinlerin içlerinde karşıtlıklar, çelişkiler barındırdığı savını hatırlamakta yarar var.⁸

Sonuç

80’li yıllarda darbe sonrası Türkiye’den Avrupa’ya siyasi sığınmacı göçü, Türk toplumu için önemli bir problem olmuştur. Bu göçle birlikte Türkiye, birçok eğitilmiş vatandaşını kaybetmiş, birçok aile parçalanmış, birçok kişi vatandaşlıktan çıkarılmıştır. 90’ların sonuna doğru dönüş için hukuki şartlar oluşsa da uzun yıllar Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde tutunmaya ve hayat kurmaya çalışmış bu insanlar, döndükleri ülkede ne arkadaşlarını eski hallerinde bulabilmiş, ne de ülkelerini... Onları yeni bir yabancılaşma ve tutunma süreci karşılamıştır. Aslında sürgün edebiyatının dikkat çekilmesi gereken bir ayağı da “yurduna dönen sürgün” etrafında gelişen metinlere yöneliktir.

Şakir Bilgin’in eseri, sürgünlüğü çevresiyle birlikte yakından tanımış ve yaşamış bir yazar olması bakımından önemlidir. Bu eserle sürgün’den, sürgün alan ülkelerin insanların da olumsuz etkilendiklerinin işaretlerini alırız. Bu çalışmamızın sınırlılıkları içerisinde olmasa da Sabine ve dünyaya getirdiği kızının durumu, bilhassa doğan çocuğun durumu önemlidir. Yarı Türk yarı Alman, bu çocuğun kaderi Türkiye’den savrulup gelmiş bir sürgünün kaderiyle şekillenmiş, sonra bu kaderden bütünüyle koparak koruyucu bir ailenin kaderine eklenmiştir. İsmi dahi bilmediğimiz bu çocuk, hem var hem yoktur.

Henüz “sürgün edebiyatı” için, teorik sınırlamalar netleşmiş olmasa da, yapılan çalışmalarda sürgünlüğün kişide bazı ortak tavırları ve duyguları tetiklediğine dair tespitler yapılmış, sürgünlüğü insanlığın ortak problemi olarak görüp, sürgün yazarların eserlerinden hareketle bir sürgün tipolojisi ortaya çıkmaya başlamıştır, denilebilir.

Her bir sürgün yazarın eseri bu tipolojiyi beslemek durumundadır. Her sürgün yazar, kendi sürgünlüğünü anlatırken, evrensel olan sürgünlüğün içinde ama diğer yanıyla kendine has olmayı başarır; yazarın anlatısı hem biriciktir hem de evrenselidir.

⁸ Sophia McClennen, *The Dialectics of Exile: Nation, Time, Language, and Space in Hispanic Literature*, Indiana, Purdue Uni.2004, s.38-39.

Sürgündeki Yabancı romanında Kemâl ve çevresindeki sürgün arkadaşları şahsında açığa çıkan “sürgün kimlik”, evrensel özelliklere sahip bir hüviyettir diyebiliriz. Her sürgün gibi, Kemâl de yersiz yurtsuz, yabancı, özlem duygusuna teslim, sınır’larla sorunlu, suçluluk ve hayal kırıklığı içerisinde. Kemâl, tamamen nostaljiye teslim olmamış, hayatta kalmanın adapte olmak olduğunun farkında, zaman ve mekânı (sürgün zaman ve mekân/ Türkiye’deki zaman ve mekân) zihninde paralel bir çift olarak taşımaktan kaçınmış, ulus düşüncesinden ulus ötesi bağlama geçmiş bir sürgün kişidir.

Kaynakça

- Bilgin, Ş. (1998). *Sürgündeki Yabancı*. İstanbul: Pencere Yay.
- Çobanlı Erdönmez, I. (2014). "20. Yüzyılın Postmodern Düşünürü Olarak Gilles Deleuze", Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:5, Haziran.
- Deleuze, G. (2005,1993). *Kapitalizm ve Şizofreni 1-2*, (1.Ç. Çev.: Özcan Doğan, Ank.; 2.C. Çev. Ali Akay, İstanbul).
- Karabulut, D. (2011). *Sürgünlük Edebiyatı Bağlamında Refik Halid Karay'ın Yapıtları*. İst. Bilgi Üniversitesi (basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- McClennen, S. (2004) *The Dialectics of Exile: Nation, Time, Language, and Space in Hispanic Literature*. Indiana: Purdue Uni.
- Said, E. (2015). *Sürgün Üzerine Düşünceler*. Ankara: Hece Yay.
- Said, E. (2015). *Entelektüel Sürgün, Marjinal, Yabancı*. İstanbul: Ayrıntı Yay.